

Het landgoed Nienoord te Leek huisvest in de bijgebouwen van de oude borg het Nationaal Rijtuigmuseum. Sinds de oprichting, 30 jaar geleden, runt de heer H. B. Vos het museum.

KIEREBOES, KAPWAGENS EN CABRIOLETTEN

Marja van Schie

IN HET BEGIN VAN DE VIJFTIGER JAREN ONTSTOND bij partikuliere verzamelaars en bij de Groninger Studentenvereniging Pragmaticum Illustre het idee om een rijtuigmuseum op te richten; men zag dat het rijtuig verloren dreigde te gaan. De ene stalhouderij na de ander sloot de poorten, er was geen droog brood meer te verdienen met de verhuur van paard en wagen. Niemand had nog oog voor het ouderwets geworden vervoermiddel: het automobieltijdperk was aangebroken.

Toen Hemmes, de laatste stalhouderij aan de Oosterkade in Groningen, met het bedrijf stopte, was dat aanleiding voor de studentenvereniging om zelf rijtuigen aan te schaffen voor de traditionele feesten en partijen. Deze rijtuigen vormden het begin van de kollektie bij de oprichting van het museum in 1958. Daarvan echter ging onmiddellijk weer een gedeelte naar de nieuwe stalhouderij aan de Friestraatweg: er bleek toch weer vraag naar de oude koets, met name voor bruiloften.

Inmiddels is de kollektie uitgegroeid tot over de tweehonderd rijtuigen. Deze komen overal vandaan, de meeste uit Nederland. Het streven is om in het museum te tonen wat er in vroeger tijden op de weg heeft gereden. Dat waren over het algemeen rijtuigen naar Nederlands ontwerp en tevens hier ter lande gefabriceerd. Toch kwam het ook voor dat rijke families een rijtuig bestelden in Parijs, omdat men iets elegants wilde, of in Londen,

waar met name de sportieve modellen vandaan kwamen. Wilde men het allernieuwste model, dan werd de bestelling in Amerika geplaatst.

Geboorte van de koets

Al eeuwen gebruikt de mens karren als vervoermiddel. Het zitcomfort was echter verre van aangenaam. Voor lange afstanden zat men liever op het paard dan in de kar. In de vijftiende eeuw kwam men op het idee om de bak in leren riemen te hangen om de schokken op te vangen en de koets was geboren.

De 17e eeuw bracht de karos, de koets met een grote vierkante kast met plat dak, hangend in riemen maar nu ook met een begin van vering. Gordijnen dienden als zijwanden. In die tijd begon men de koetsen ook te versieren, vaak met veel houtsnijwerk en verguldsel: het prototype van de Gouden Koets. Als er veel glas in verwerkt werd, sprak men van een glazen koets.

In de volgende eeuw maakte men de rijtuigen minder zwaar en fijner van lijn. Ook werden ze kleiner.

De krompanelensjees, een museumstuk, is een voorbeeld uit deze tijd. Dit zeer Nederlandse rijtuigje is één van de hoogtepunten in het wagenmakerswerk. Het staat hoog op de ranke wielen, is fleurig gelakt en heeft een sierlijk snijwerk. Kleine verschillen markeren de provinciale typen, bijvoorbeeld de Friese of Hollandse.

Tegen 1790 kwamen de ijeren bladveren in gebruik, nog in combinatie met riemen. Twintig jaar later vond men de dubbele of drukveer uit die tot de laatste rijtuigen vrijwel ongewijzigd bleef.

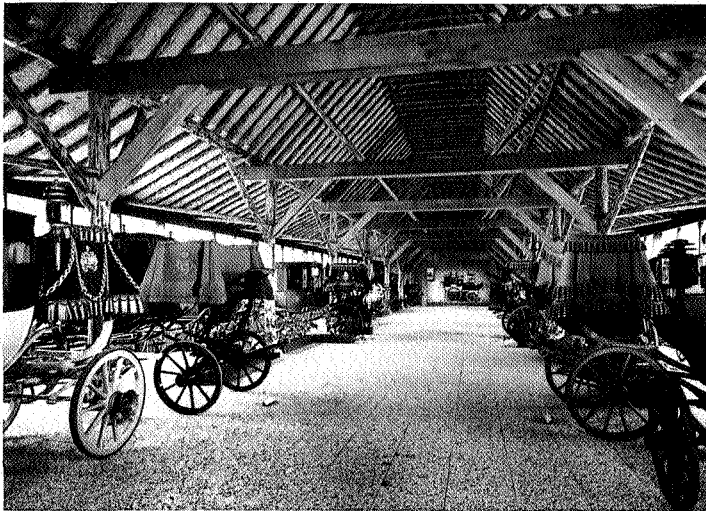
Doordat de wegen beter werden, ontstond gevoel voor snelheid en sportiviteit en de industriële ontwikkeling maakte de produktie goedkoper. Het aantal rijtuigbezitters steeg en ook ontstond een grotere verscheidenheid aan soorten. In het museum zijn de meeste in de kollektie opgenomen.

Een greep uit de kollektie

De *Kiereboe* van Rutger Jan Schimmelpenninck werd in 1934 aan de oudheidskamer geschonken door Graaf Schimmelpenninck van

Zuidbevelandse kapwagen van protestants type

Overzicht kollektie

kasteel het Nijenhuis bij Diepenheim. Daar woonde rond 1800 ook de raadpensionaris Rutger Jan Schimmelpenninck, die voor staatszaken in dit karretje naar Den Haag heen en weer reisde. Dat waren lange tochten, in weer en wind en het comfort was niet groot. Een linnen huif, van voren open, de bankjes smal en zonder leuning. In onze ogen meer geschikt voor korte ritjes. Zelf schreef Rutger Jan dat het rijden langs de hobbelige wegen hem verschrikkelijke schokken bezorgde; hij leed dan ook aan een *'verz(w)aking der ingewanden'*. In die tijd bezat hij ook wel iets luxueuzers, want als gezant in Parijs kreeg hij van Napoleon een galakoets met vier Spaanse paarden kado. Maar dat was natuurlijk geen reiswagen.

De Kiereboe heeft in de achterwand een portiertje. Om daar in- en uit te kunnen stappen was een akrobatische toer. Heel frappant is de gebogen oplopende bodem. De technische uitvoering lijkt zeer primitief, terwijl toch lijn en ornament zo verfijnd zijn.

In de 19de eeuw werd de *Vlaardingse Haring-sjees* gebruikt om de eerste haring van het seizoen als presenteharing aan de koning te bezorgen. Die traditie stamde al uit de Middeleeuwen toen de graven van Holland de zogenaamde hofvis ontvingen, als beloning in natura.

Om de vis zo vers mogelijk bij de koning te krijgen, was de sjees met twee paarden bESPannen. In oranje tonnetjes werd de vis meegenomen in een mand die achteraan de sjees hing. Op de sjees wapperde een vlag, oranje - wit - oranje, met in de witte baan de tekst: voor den koning. De 'Koninginneharing' wordt nog altijd aangeboden.

Op Zuidbeveland deed en doet zich het verschijnsel voor dat twee geloven zich onderscheiden in de klederdracht: de katholiek is anders gekleed dan de protestant. In de *Zuidbevelandse kapwagens* vinden we dit verschil terug. De katholieke koets is nogal somber van kleur, helemaal in zwaar bruin met donkerrode biezen. De vaste kap is van zwart leerdoek met twee raampjes aan de zijkanten. Binnen bevinden zich drie bankjes vanwege de katholieke kinderrijkdom en alles is van binnen van donkergroen trijp. De protestantse Zuidbevelandse kapwagen is de tweelingbroer van de katholieke. Hij is echter lichter en vrolijker. De kap is bijvoorbeeld heel anders: een elegante, witte doch te kleine deksel die in de bak geplaatst is, zodat aan de achterkant een stuk van de wagen uitsteekt. Aan weerskanten zitten tweeling-klapramen. De bekleding is van blauw laken en er staan maar twee bankjes in. Een protestantse wagen is kleuriger dan de katholieke wagen en dat

schijnt verband te houden met de algemene afkeer bij de katholieke geestelijkheid, die niet van felle kleuren hield. Een boer in gezellig gekleurd wambuis werd in de kerk niet geduld!

Naast de genoemde specifieke wagens die de bezoeker van Nienoord kan bewonderen, zijn er nog *statierrijtuigen* waar de bok gedrapeerd of bekleed is met fluweel en franje; ze hebben wapens, kronen of ornamenten in zilver of verguld en ook geschilderd op de panelen. Achterop staan nog twee gepruikte palfreniers in livrei. Verder zijn er *sportrijtuigen* met merken als Phaetons, Napoleon of Prins Albert, genoemd naar sportieve vorsten: het sportrijtuig laat de bezitter zelf zijn paarden menen.

Geheel open zijn de *jachtwagens* in vele soorten en maten. Op twee wielen de opvolgers van de *sjees*; de *buggy* of de *cabriolet*.

Voor publiek vervoer was er de *diligence* ofwel de *postkoets*. Zware rijtuigen voor 10 tot 20 personen, getrokken door een geregeld ververst vierspan. Uit de stad komt de *stadsomnibus* of de *vigilante*, en van het platteland komt de *huifwagen*.

Het Nationaal rijtuigenmuseum is geopend van 1 april tot 1 oktober en heeft jaarlijks wisselende tentoonstellingen zodat telkens een ander deel van de verzameling aandacht krijgt, want de hele kollektie staat niet permanent opgesteld. ●

Friese tilbury sjees